

INTERPRETACIJA ZUNAJEVROPSKIH ETNOGRAFSKIH ZBIRK

Utišanje zgodovinskih in sodobnih naracij

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Datum prejema: 4. 7. 2021

Izveček: Avtorica na primeru Slovenskega etnografskega muzeja obravnava osem procesov marginalizacije, utišanja in brisanja določenih zgodovinskih in sodobnih naracij, ki so povezane z zbiranjem in interpretacijo zunajevropskih zbirk. Kot možnost njihovega presejanja predlaga uporabo ustrežnejše terminologije, predstavitev celovite družbenozgodovinske kontekstualizacije zbirke in zbiralca ter še zlasti sodelovanje z nosilci dediščine pri njenem raziskovanju in interpretiranju. Zagovarja stališče, da so tudi muzeji, katerih zunajevropske zbirke niso posledica neposrednega kolonialnega delovanja, dolžni razmišljati o svoji vpetosti v rasizirane sisteme vednosti in se zavzemati za protirasizem.

Ključne besede: zunajevropske zbirke, kolonialnost, interpretacija, terminologija, kontekstualizacija, soustvarjanje

Abstract: Using the Slovene Ethnographic Museum as a case study, the author reflects on eight museal processes of marginalization, erasure, and silencing of certain historical and contemporary narratives related to collecting and interpreting non-European collections. To overcome them, she suggests rethinking the usage of more appropriate terminology, introduction of a comprehensive socio-historical context of a collection and a collector, as well as cooperation with heritage bearers in researching and interpreting heritage. She argues that museums with non-European collections that are not a result of direct colonial endeavours are also obligated to acknowledge their implication in racialised systems of knowledge and promote anti-racism.

Keywords: non-European collections, coloniality, interpretation, terminology, contextualisation, co-creation

Globalno kolonialno zgodovino še vedno pogosto obravnavamo le kot zgodovino kolonialnih sil in njim podrejenih dežel in ljudstev. Iz razprav o tej tematiki sta srednja (v zadnjem času z izjemo Nemčije, gl. Guidelines 2018) in vzhodna Evropa pogosto izvzeti,¹ a povsem neupravičeno. Četudi te dežele niso bile »uspešne« v kolonialnih prizadevanjih, s čimer mislim na prisvajanje zemlje in virov ter podjarmljenje ljudi v kapitalistične namene, so bile soudeležene v kolonialnih procesih na drugih ravneh, med drugim s sodelovanjem posameznikov v različnih kolonialnih prizadevanjih drugih imperijev ter še zlasti z vpetostjo v ustvarjanje znanja in idej o sebi in Drugih (za udeležnost Avstro-Ogrske v teh procesih glej npr. Sauer 2012). V slovenskem prostoru lahko omenimo razstavljanje in ogledovanje posameznikov z drugih celin (Frelj 2009: 15–16; Ličen 2018), razstavljanje njihove materialne kulture v muzejih in semeniščih (Frelj in Koren 2016; Motoh 2020), poročanje v časopisih, še zlasti katoliških (Frelj in Koren 2016; Polajnar, v tisku), in kroženje imperialne in kolonialne znanstvene ter ostale literature, ki je prinašala temeljne ideje o Drugih v naš prostor (Šmitek 1986a). Na ustvarjanje podob o Drugem so vplivali misionarji, popotniki, trgovci, diplomati in drugi, ki so pisali

o svojih izkušnjah v tujih deželah in v domovino prinašali predmete (za dolgo zgodovino tovrstnih dejavnosti glej Šmitek 1986a, 1986b; glej tudi Marinac 2020). Bistveno pa so prispevali tudi neposredni stiki z Osmani, ki so med letoma 1396 in 1736 v daljših ali krajših časovnih obdobjih vpadali v slovenske dežele, tedaj del Svetega rimskega cesarstva. Na podlagi teh stikov so se oblikovale različne podobe o muslimanskem Drugem, ki so se v času spreminjale, v 19. stoletju pa je izbor teh podob, ki jih avstrijski antropolog Andre Gingrich imenuje obmejni orientalizem (*frontier orientalism*), postal eden od mnogih gradnikov globalno razširjene naracije belske nadvlade (Gingrich 1998; Jezernik 2012).²

Evropski kolonializem ni bil omejen le na zagotavljanje ekonomskih dobičkov središču na račun periferije imperija. Prav ideologija, ki je kolonializem legitimirala, je hkrati z izključitvijo znanja in vednosti globalnega Juga, ki niso

1 O problemih imperializma, kolonializma in rasizma v srednji in vzhodni Evropi so med drugimi pisali Baker (2018a, 2018b); Imre (1999, 2005, 2014) ter avtorji prispevkov v zborniku, ki so ga uredili Manolova, Kušič in Lottholz (2019).

2 Posebno pozornost zagotovo zasluži obravnava preučevanj Drugega v antropologiji na Slovenskem. Izpostavila bi ustanovitelja Slovenskega etnografskega muzeja in prvega profesorja etnologije na ljubljanski univerzi Nika Zupaniča, ki se je med drugim ukvarjal z zbiranjem antropometričnih podatkov na Kosovu in v Makedoniji, profesorja Boža Škerlja, ki se je prav tako ukvarjal s fizično antropologijo in preučevanjem »ras« ter v 50. letih prejšnjega stoletja prenašal znanje o zunajevropskih kulturah slovenskim študentom in študentkam ter širši javnosti, in profesorja Zmaga Šmitka, ki se je poleg pedagoških obveznosti v veliki meri posvečal raziskovanju azijskih verovanj in mitologij ter obravnavi stikov Slovencev z ljudstvi z drugih celin. Taki analizi se v pričujočem besedilu ne posvečam.

ustrezale projektu zahodne modernizacije (Santos 2009), oblikovala tudi evropsko identiteto in kulturo (Hall v Sauvage 2010: 99). Kot opozarja Catherine Baker (2018a: 1–2) v svojem delu *Race and the Yugoslav region: Postsocialist, post-conflict, postcolonial?*, je bil tudi jugoslovanski prostor vpet v »globalno rasizacijo« prav tako kot vsak drug del planeta. Koncepta »rase« in rasizacije opredeljujeta strukture misli in občutkov, ki ustvarjajo prostorske hierarhije civiliziranosti/nerazvitosti ljudi in ozemelj. Te strukture krepijo moralno kartografijo »civiliziranih in modernih prostorov, ki jih naseljujejo ljudje z belim evropskim poreklom, ki jim ti prostori tudi pripadajo, ter ostalih 'divjih in rasiziranih' prostorov, kjer so ljudje, ozemlja, zgodovine, kulture in znanja namenjeni za trajno podrejenost, izkoriščanje in razpoložljivost« (Mills po Baker 2018a: 16–17). Vpetost jugoslovanskega prostora v taka zamišljanja se po mnenju Bakerjeve kaže ne le v regijskih identifikacijah z Evropo kot prostorom modernosti, civilizacije in belskosti (glej tudi Bakić-Hayden 1995), temveč tudi v vzpostavljanju analogije med »balkanstvom« in »črnstvom« v zamišljeni solidarnosti neuvrščenosti ter v njegovem rasno slepem protikolonializmu.

K ustvarjanju znanja o Drugih so v spregi z razvojem znanosti pomembno prispevali muzeji, ki so pridobivali in razstavljali zunajevropske etnografske zbirke. Dan Hicks (2020: 5) v svojem delu *The British Museums: The Benin Bronzes, Colonial Violence and Cultural Restitution* antropološke muzeje razume kot orožje, metodo in pripomoček za utrjevanje ideologije belske nadvlade, s katero so kolonialisti še zlasti konec 19. stoletja legitimirali in naturalizirali nove oblike nasilja v okviru korporativnega kolonializma.³ Kolonializem in rasizem pa sta svoj pečat pustila tudi v drugih muzejih. Subhadra Das in Miranda Lowe (2018) obravnavata Prirodoslovni muzej v Londonu in pokažeta, kako v interpretaciji teh zbirk pogosto ni obravnave zgodovine njihovega nastanka in kako prav zaradi tega ti muzeji ohranjajo kolonialne in rasistične naracije in ideologije. Podobno na vpliv kolonializma in rasizma opozarjajo tudi v umetnostnih muzejih in galerijah.⁴ Ideje globalne rasizacije so vplivale na prakse zbiranja predmetov in na njihove interpretacije ter prikaze načinov življenja neevropskih ljudstev v muzejih tudi v tistih deželah, ki niso bile neposredne izvajalke kolonialnih projektov.⁵ V tem članku zato razpravljam o vpetosti takih muzejev in njihovih zbirk v zgodovino rasizma in še zlasti o pomenu refleksije sodobnih muzejskih praks in oblikovanju novih pristopov njihovega predstavljanja. Moj razmislek temelji na prepoznavanju zmožnosti muzejev z zunajevropskimi

zbirkami, da namesto osrediščenosti na evropsko kulturo, razumevanje Drugih in predsodke osvetlujejo trdovratnost kolonialnosti in nenehno prisotnost imperija ter se preoblikujejo v prostore »vesti«, kot je svojo vizijo transformacije antropoloških muzejev poimenoval Dan Hicks (2020: 2). Pomemben vidik preoblikovanja teh muzejev za Hicksa predstavlja tudi restitucija etnografskih zunajevropskih predmetov, ki pa po mnenju Arielle Aïsše Azoulay (2019: 141, 452), teoretičarke fotografije in vizualne kulture, sama po sebi ni dovolj. Po njenem ne gre za izgubo predmetov kot takih, temveč za izbris celotnih svetov, katerih nosilci so bili ti predmeti. Gre za svetove, ki so jih poleg predmetov soustvarjali arhitektura, obredje, pravila, navede, večine in tradicije, torej elementi, ki so bili izbrisani v procesih koloniziranja. Muzeje in arhive obravnava kot orodje imperialnega nasilja, ki je prispevalo k uveljavitvi znanja, norm, postopkov in rutin, ki so vzpostavili vrzel med nami in Drugimi z namenom njihovega izkoriščanja. V knjigi Azoulay uporablja koncept od-učenja, ki predpostavlja spodkopavanje struktur znanja, ki utrjujejo razumevanje dejstev, dogodkov in njihovega časovnega poteka z vidika Evrope. Muzeji so pri tem pomembni, saj so z odvzemanjem predmetov iz izvirnega okolja, z njihovo klasifikacijo in interpretacijami prispevali h krepitvi teh struktur znanja in izbrisu določenih vednosti in zgodovinskih izkušenj iz svojih interpretacij. Proces od-učenja mora po njenem potekati v sodelovanju z »družabniki«, to je s tistimi, ki so v skladu z imperialnimi normami umeščeni na drugo stran vrzeli (Azoulay 2019: 15–20). K takemu sodelovanju v muzejskem okolju se bom vrnila v zadnjem delu tega besedila.

Vlogo etnografskih muzejev v procesih marginalizacije, utišanja in brisanja določenih zgodovinskih in sodobnih naracij bom prikazala na primeru Slovenskega etnografskega muzeja (v nadaljevanju SEM) z analizo utišanj, ki so nastala zaradi delovanja različnih dejavnikov v procesu spominjanja. Pri tem se bom posvetila še zlasti tistim, ki so posledica značilnosti zgodovinskih dokumentov, ki jih je muzej zbral, muzejskih struktur ustvarjanja znanja in sodelovanja muzeja v širših družbenih utišanjih. Za namen preseganja procesov utišanja bom poudarila pomen uporabe ustrezne terminologije, predstavitev celovite družbenozgodovinske kontekstualizacije zbirke in zbiralca ter sodelovanja z nosilci dediščine pri njenem raziskovanju in interpretiranju. V članku zagovarjam stališče, da so tudi tisti etnografski muzeji, katerih zunajevropske zbirke niso posledica neposrednega kolonialnega delovanja, dolžni razmišljati o svoji vpetosti v rasizirane sisteme vednosti in se s svojim delovanjem nenehno zavzemati za protirasizem.

3 Recenzijo omenjene knjige je za *Glasnik SED* pripravila Lilijana Stepančič (2021).

4 Eden od primerov je Danska narodna galerija, ki je iz naslovov umetniških del izbrisala besedi črnc in Hottentot (več v Spletni vir 1).

5 Glej na primer Palaić (2020).

Utišanje naracij v muzejih⁶

Izhodišče moje analize je opredelitev muzejev kot kompleksnih institucij, ki dejavno uokvirjajo naše razumevanje sveta. Kot opozarjata Rhiannon Mason in Joanne Sayner (2018: 8), muzeji do neke mere res odslikavajo družbo, v kateri delujejo, predvsem pa nas učijo, kako misliti in razumeti svet okoli sebe. Načini razvrščanja sveta, kot jih lahko razberemo iz muzejskih praks, so družbeno konstruirani in odražajo odnose moči z utrjevanjem prevladujočih pripovedi in utišanjem, namernim ali nenamenskim, manj zaželenih razumevanj preteklosti in sedanjosti. Ta utišanja so posledica součinkovanja nenehno spreminjajočih se mrež ljudi (kustosov, pedagogov, restavratorjev, managerjev, oblikovalcev, računovodij; dediščinske skupnosti, obiskovalcev, civilne družbe; financerjev, gospodarstva, odločevalcev na lokalni in državni ravni) in muzealskih praks, pristopov ter perspektiv (različni teoretični in metodološki pristopi, etika). Utišanje določenih pripovedi v muzejih je tako posledica skupnostnega prizadevanja (Mason in Sayner 2018: 12–13).

Rhiannon Mason in Joanne Sayner (2018: 1–2) se osredotočata na utišanje kot sestavni del spominjanja, ki je, prav tako kot priznana zgodovina, povedno in učinkuje. Opišeta osem načinov utišanja pripovedi oziroma vzpostavljanja tišin v muzejih, ki pogosto soobstajajo, kar bo jasno tudi iz predstavljenih primerov SEM. V prvem primeru, ki ga avtorici poimenujeta utišanje iz spoštovanja, gre za namerno, ciljno in vnaprej načrtovano utišanje s ciljem komemoracije določenega zgodovinskega dogajanja. Pogosto je v tistih muzejih, ki so posvečeni spominu na množično trpljenje katerekoli vrste, kjer se vzpostavijo prostori tišine, namenjeni refleksiji, kontemplaciji in soočanju z lastnimi čustvi (Mason in Sayner 2018: 10–11). V SEM takih spominov⁷ neposredno ne naslavljajo, lahko pa obiskovalec prepozna vzpostavitev podobnega prostora kontemplacije in usmerjanja vase na stalni razstavi *Jaz, mi in drugi: Podobe mojega sveta*. Gre za zadnjo razstavno sobo z naslovom *Jaz – moj osebni svet*, ki poveže vsa predhodna razstavna poglavja in s tem tako slovensko kot zunajevropsko dediščino okoli dveh ključnih vprašanj: prvo je »vezano na človekovo osebnost z zavestjo o svoji prehojeni poti, drugo na umeščanje njegovega življenja v najširše časovne, prostorske in družbene predstave o svetu« (Žagar 2013: 122). Namen te vrste tišine je vzpostavitev možnosti za refleksijo in določeno vrsto subjektivitete. Z osvetlitvijo in kontekstualizacijo izbranih zgodovinskih in sodobnih naracij bi lahko to razstavno poglavje obisko-

valcem ponudilo tudi priložnost za razmislek o vpetosti slovenskega ozemlja v ustvarjanje in krepitev rasiziranih struktur znanja.

Drugi primer se nanaša na občutljivo znanje in predmete skupnosti, ki jih te ne želijo deliti z drugimi. V kontekstu zunajevropskih zbirk gre še zlasti za staroselske skupnosti v postkolonialnem obdobju, ko muzeji z njimi na novo vzpostavljajo odnose in se poskušajo izogniti ponavljanju podcenjevalnega pristopa kolonialnih režimov. V nekaterih primerih pobudo za utišanje pripovedi dajo skupnosti, v drugih je posledica prizadevanj muzeja. Muzejske obiskovalce, ki niso del teh skupnosti, tako utišanje izključi iz poznavanja določenih elementov staroselskih kultur, medtem ko članom skupnosti ravno dejanje izključitve drugih pomeni potrditev njihove lastne identitete in priznanje muzejske institucije (Mason in Sayner 2018: 11). V SEM so leta 2019 s stalne razstave *Med naravo in kulturo* po odločitvi muzejskih kustosov umaknili vsebino o stereotipih in predsodkih, kjer sta bila na ogled čanca, skrčena in preparirana glava pripadnika južnoameriškega staroselskega ljudstva Hivaro (Jivaro) oziroma Švar (Shuar), in par ženskih čevljev, ki je pripovedoval zgodbo o povezovanju stopal deklicam iz višjih družbenih slojev na Kitajskem. Kustosa muzeja Marko Frelih in Ralf Čeplak Mencin sta kot glavni razlog za umik čance z razstave navedla etično spornost razstavljanja človeških ostankov (glej tudi Bartulović in Podjed 2008) in potrebo po ustrežnejšem hranjenju čance z restavratorskega vidika. Kitajski ženski čevlji, ki so s čanco sestavljali poglavje o stereotipih in predsodkih, so bili hkrati z njo prav tako umaknjeni. Taka utišanja odgovarjajo na določene potrebe skupnosti, pa tudi na sodobna družbena spoznanja ali/ in etične imperATIVE, po drugi strani pa zaradi te odločitve določene zgodovinske in tudi sodobne teme niso raziskane in predstavljene. Zastavlja se vprašanje, ali je muzej zavezan javnosti pripovedovati tudi tiste zgodbe, ki jih njihovi nosilci ne želijo povedati, in kako se te zahteve ujemajo s pristopi sodelovanja in samopredstavljanja posameznikov in skupin v muzejih (Mason in Sayner 2018: 11–12). Oba kustosa v SEM opozarjata, da z umikom teh vsebin s stalne razstave vprašanje stereotipov in predsodkov ostaja nenaslovljeno. Gre za pomembno temo, ki pa bi jo bilo mogoče izpostaviti tudi z razstavljanjem drugih zunajevropskih predmetov, ki bi jih ustrezno kontekstualizirali.

Z omenjeno razstavno vsebino o čanci in kitajskih ženskih čevljih se povezuje način utišanja pripovedi, ki ga Mason in Sayner (2018: 8–9) imenujeta utišanje zaradi oblikovanja. Govorita o tem, da lahko vizualni, slušni in arhitekturni elementi razstave skupaj delujejo kot orodje utišanja določenih vsebin. Ko sta bila čanca in par čevljev še razstavljeni, sta bila umeščena v prehodni prostor na razstavi v dve kabini, ki sta predmeta skrili. Nekateri obiskovalci v kabini niso vstopili, saj te možnosti iz postavitve niso razumeli, in si tako predmetov niso ogledali. Utišanje zaradi oblikovanja poustvarja širše družbene tišine, lahko

6 Za diskusijo o primerih utišanja določenih naracij v SEM se zahvaljujem Bojani Rogelj Škafar, Marku Frelihu in Ralfu Čeplaku Mencinu.

7 Zunajevropske etnografske zbirke v SEM bi sicer lahko bile orodje za ozaveščanje in razmislek o temni dediščini suženjstva in kolonializma ter s tem zgodovinskega trpljenja precejšnjega dela svetovnega prebivalstva.

pa je tudi odraz spopadanja s težjimi in občutljivejšimi vsebinami, o katerih je morda tudi na družbeni ravni težje razpravljati (Mason in Sayner 2018: 9).

Četrty način utišanja se povezuje s političnimi pritiski vladajočih državnih struktur. Kadar država financira javne muzeje za javno dobro, jih lahko poskuša uporabiti kot orodje za ciljano izobraževanje v domoljubne namene, kar odpira vprašanje avtonomije in neodvisnosti muzejev v odnosu z državo. Pritiske pa lahko ustvarjajo tudi sponzorji in zbiratelji. Zahteve po utišanju se pojavljajo na preseku med tekmujočimi vrednostnimi sistemi, okoli javnega okusa, dostojnosti, svobode izražanja ter različnih obveznosti muzeja do različnih deležnikov – politikov, financerjev, javnosti, umetnikov. Pride lahko do posrednega ali neposrednega vmešavanja v razstavne vsebine, muzejski delavci pa se lahko tudi sami cenzurirajo zaradi pričakovanih političnih posledic, tudi če niso deležni zunanega pritiska (Mason in Sayner 2018: 4). Sama poudarjam, da bi bilo te odnose moči treba raziskati tudi v zasebnih muzejih, ki jih financirajo zasebniki, saj se gotovo tudi tam pojavljajo njihovi in interesi drugih deležnikov. V SEM je bila leta 2006 odprta stalna razstava *Med naravo in kulturo*, ki je v razstavnem poglavju Odsevi daljnih svetov predstavila tudi Tibetance in jasno poudarila kitajsko okupacijo Tibeta. Na razstavi je bila poleg tega na ogled manjša slika dalajlame, ki je v letu 2002 obiskal Slovenijo. Kitajsko veleposlaništvo je sprva navezalo stik z muzejskim kustosom Ralfom Čeplakom Mencinom, ki je bil odgovoren za postavitev tega dela razstave, in zahtevalo spremembo te vsebine oziroma njen umik. Čeplak Mencin je predlagal, da bi Kitajci dodali svojo interpretacijo dogodkov, s čimer bi obiskovalcem pokazali različne poglede na dogajanje v tem delu sveta, na kar pa veleposlaništvo ni pristalo. Obrnili so se še neposredno na tedanjo direktorico muzeja in na Ministrstvo za zunanje zadeve RS, kar je vodilo v spremembo razstavnega teksta, s katero so omilili vsebino. Za nekaj časa so umaknili tudi fotografijo dalajlame, ki pa je zdaj spet na ogled. Šlo je za neposredno politično posredovanje, v tem primeru sicer tuje države, ki je uspela spremeniti razstavno vsebino.

Muzeji pa lahko o izbrani temi govorijo tudi posredno in z namenom ohranjanja dvoumnosti in ambivalentnosti uporabljajo alternativno terminologijo oziroma se poimenovanju izognejo. Take tišine lahko kustosi uporabijo kot vir moči in tudi opolnomočenja določenih skupnosti, pri čemer pa je razumevanje teh sporočil odvisno od obiskovalčevega znanja in zornega kota (Mason in Sayner 2018: 6). Ravno v prej predstavljenem primeru Tibeta je spremenjeno besedilo zelo protislovno. Težavno sodobno zgodovino le nakaže, in sicer s trditvijo, da se je življenje Tibetancev v drugi polovici 20. stoletja precej spremenilo, saj se je zmanjšalo število samostanov, Kitajci so začeli graditi prometne povezave, mnogi Tibetanci pa so se odselili v tujino. Besedilo tako poudari modernizacijo tega dela sveta in njene posledice, pozorne-

mu bralcu, ki si v misli priključuje podatek o kitajski zasedbi Tibeta leta 1959, pa zastavlja tudi vprašanje, kakšna je bila vloga Kitajske v tem procesu.

Reproduciranje rasističnih družbenih diskurzov v muzejih

Sodelovanje v širših družbenih utišanjih

Za nadaljevanje te razprave je bistveno razmisliti o treh vrstah utišanja, ki prispevajo k reprodukciji rasističnih družbenih diskurzov v muzejih. Muzejski strokovnjaki jih lahko ob prepoznavanju in volji za spremembe naslovijo in poskusijo preseči. Prvo izhaja iz sodelovanja muzeja v širših družbenih utišanjih in zanikanjih, prepoznavamo pa ga v tem, da se želi določeno zgodovinsko epizodo pozabiti in izriniti iz družbene zavesti, zato je kustosi v muzejske predstavitve ne vključujejo. To je še zlasti vidno v muzejih, ki so bili v službi kolonializma ali so bili vključeni v prakse, ki so z današnjega vidika nesprejemljive (npr. zbiranje človeških ostankov). Tovrstno utišanje marginalizira in zatire določene pripovedi, lahko pa ga razumemo tudi kot potreben predpogoj za dialog in povezovanje skupnosti, do česar lahko pride s spremembo pravnih in političnih okvirov oziroma z novimi znanstvenimi spoznanji. To utišanje lahko prepoznamo tudi tako, da opazujemo, o čem muzej govori – zaradi omejitev pri prostoru, času, finančah lahko poudarja zgolj določene vidike zgodovine na račun drugih (Mason in Sayner 2018: 5–6).

Pri interpretaciji zunajevropskih zbirk SEM doslej ni posvečal pretirane pozornosti vpetosti slovenskega prostora in ljudi v imperialna in kolonialna prizadevanja. Razstave so najpogosteje predstavljale predvsem dediščino Slovencev, na primer zgodbe slovenskih zbirateljev, zgodovine in dediščine drugih ljudstev pa so prikazane bolj občasno, tudi če so njihovi pripadniki danes del slovenske družbe. Ob tem se najpogosteje spregleda oziroma zanemari vloga tega prostora v ustvarjanju podob in naracij o teh skupinah. Muzej je z različnimi programi sicer pogosto poudarjal strpnost in sožitje med različnimi kulturami, razizem pa je naslavljal redkeje,⁸ kar lahko povezujemo s splošnim družbenim razumevanjem, da pri nas »nimamo rasističnih skupnosti, da so sovražni ekscesi posamični, neorganizirani, da jih vodijo predsodki in stereotipi neukih, nerazgledanih posameznikov, včasih tudi politične stranke ali sovražne organizacije« (Gregorčič 2016: 5).

Splošne družbene in politične naracije poudarjajo vključenost Slovencev v habsburški imperij, ki – če kolonializem razumemo kot proces prisvajanja zemlje in izkoriščanja ljudi z množično naselitvijo kolonizatorjev ali brez nje – ni bil

⁸ Neposredno je bilo vprašanje rasizma obravnavano v ciklu pogovorov o rasizmu (februar 2021), organiziranem v sklopu evropskega projekta *Taking Care. Etnografski in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi*. Več glej Spletni vir 2.

kolonialna sila,⁹ kar se odraža v delu muzeja, kjer doslej niso naslavljali kolonialnega miselnega okvira. Tako razumevanje habsburške zgodovine je že pred skoraj desetletjem ovrgel avstrijski zgodovinar Walter Sauer (2012),¹⁰ ki je v svoji analizi vpetosti Avstro-Ogrske v globalno kolonialno logiko pokazal, da se je kljub neuspehu pri zavzemanju neevropskih ozemelj¹¹ soudeležba v kolonialnih procesih odvijala na drugih ravneh. Opozoril je na vlogo raziskovalcev, zdravnikov, misijonarjev, najemniških vojakov, popotnikov in drugih, ki so v neevropskih deželah predstavljali trgovske, verske, družbenokulturne in tudi politične interese imperija. Mnogi od teh posameznikov so svoje storitve ponudili drugim evropskim imperijem, ki so jih razumeli kot učinkovitejše v teh prizadevanjih. H kolonialnim projektom so prispevali s pripravo zemljevidov, poročili o nahajališčih rudnin, z zbirkami etnološkega in antropološkega gradiva, raziskovanjem lokalnih jezikov ter z informacijami o poteh in načinih prevoza, podnebnih razmerah, zalogah hrane in vode, pa tudi ekonomskih možnostih in politični stabilnosti posameznih možnih protektoratov. Prispevali pa so tudi s sprejemanjem evropskega oziroma zahodnega razumevanja razvoja in modernosti, v skladu s katerim so delovali in ga izvažali v čezmorske dežele. Monarhija je imela pomembno vlogo tudi pri ohranjanju ravnotežja evropskih sil, ko so na kongresu Svete alianse na Dunaju (1814–1815) oblikovali platformo za multilateralno odločanje med glavnimi evropskimi silami. Na srečanjih glavnih evropskih sil je Dunaj vsaj implicitno priznal njihove ozemeljske pridobitve in potrdil vse kolonialne sporazume, s čimer je prispeval k mednarodnemu sprejemanju evropskih čezmorskih politik in jim zagotavljal legitimnost.

Morda nam lahko razumevanje zavračanja svoje vloge v imperialnih prizadevanjih ponudi ameriški zgodovinar Michael Rothberg, ki v svojem delu *Multidirectional memory: remembering the Holocaust in the age of decolonization* (2009) opozarja na to, da v javnem prostoru zgodovine viktimizacij različnih družbenih skupin najpogosteje tekmujejo med sabo za prepoznavnost. Intenzivnejše problematiziranje slovenskih odnosov do Drugih in naših lastnih rasističnih predpostavk in predsodkov bi lahko v Rothbergovi perspektivi naracije o slovenski viktimizaciji (pomislimo samo na naracije o turških vpadih, o habsburški monarhiji kot ječi narodov, slabem življenju v socialističnem sistemu in v novejšem času o podrejenosti Slovenije zahtevam EU) oslabilo. Spregledanost zgodovine našega prostora pa je poleg tega tudi posledica družbe-

ne moči, ki jo imajo posamezniki oziroma skupine, ki jih zanima njeno osvetljevanje. Povsem jasno je, da so spregledane družbene skupine v slabšem položaju za uveljavljanje svojih zgodovinskih in sedanjih pripovedi. Manj jasen in izrazit glas priseljenskih skupnosti v Sloveniji, ki bi zahtevale vpogled v muzejske zunajevropske zbirke in morda soustvarjanje njihovih muzejskih interpretacij, je najbrž tudi eden izmed razlogov, zakaj te zbirke v muzeju niso predstavljene pogosteje, v primerjavi s slovenskimi pa jim je tudi na stalnih razstavah odmerjen skromnejši prostor. To, da je večina zunajevropskih zbirk shranjena v muzejskem depoju, lahko razumemo tudi kot znak, da so zunajevropske tematike za širšo družbo in tudi same muzejske delavce manj pomembne oziroma jih težje uveljavljajo, zagotovo pa to stanje prispeva k vzpostavljanju oziroma ohranjanju tišin o zunajevropskih naracijah.

Utišanje, izhajajoče iz muzejskih struktur znanja

Utišanje, ki izhaja iz muzejskih struktur znanja, predpostavlja, da muzej nima česa povedati o določeni temi. Kustosi na svoje zbirke gledajo z vidika sprejetih in utrjenih naracij, ki jih razumejo kot najbolj resnične in primerne načine upovedovanja sveta, s tem pa pogosto utrjujejo prevladujoče naracije in hierarhične družbene odnose. Muzeji imajo v svojih zbirkah gradivo, s katerim bi lahko izpostavili določeno temo, vendar kustosom uporaba ustaljenih vidikov onemogoča, da bi prepoznali druge možne zgodovine. Če se jih k temu spodbudi, lahko te zgodovine pokažejo sami ali pa to nalogo opravijo na primer umetniki z intervencijami v muzejsko gradivo ali razstave (Mason in Sayner 2018: 7–8). V SEM je dober primer takih razkrivanj alternativnih zgodovin in naracij umetniški performans Bianca Baldi iz leta 2016, ki je v SEM delovala v sklopu projekta *SWITCH – Delitev sveta vključenosti, ustvarjalnosti in dediščine* (2014–2018). V performansu je reinterpretirala dve muzejski afriški zbirki z namenom osvetlitve komunikacijskih procesov kot orodij kolonizacije in vzdrževanja hierarhičnih odnosov med kolonizatorji in domačini (Rogelj Škafar in Palaić 2017). Drug primer je delo aktivistke Kanike Gupta, ki je v sklopu projekta *Taking Care. Etnografski in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi* poleg raziskovanja indijsko-bengalske zbirke v SEM razvijala različne pristope komuniciranja dediščine z občinstvom. S svojim dokumentarnim filmom in plesno-pripovedovalskim performansom je udeležence dogodkov opozarjala na problematiko podnebnih sprememb in pomen ohranjanja okolja na temelju znanj in praks staroselskih skupnosti, kot so se ohranile v muzejskih zunajevropskih zbirkah.¹²

⁹ O notranji kolonizaciji habsburškega imperija glej Telesko 2015, za razpravo o Bosni in Hercegovini kot avstro-ogrski koloniji pa Ruthner 2018.

¹⁰ Že precej pred njim je habsburško orientalizacijo Osmanskega imperija analiziral Andre Gingrich, kot sem omenila že v uvodu (1998).

¹¹ Habsburžani so imeli postojanke na obalah Indije, Kitajske in Mozambika, trgovske izmenjave pa so usmerili proti Levantu, še zlasti proti Egiptu (Sauer 2012: 13).

¹² Mason in Sayner (2019: 11) opozorita na kritike takih umetniških intervencij, saj lahko odgovornost muzeja za izpostavljanje težke dediščine prenesejo na zunanega akterja, ki tako postane vest institucije, same pa ne poskrbijo za potrebne dolgotrajne in sistematične spremembe.

V SEM sta razmisleke o utrjenih strukturah znanja, ki utišajo pomembne naracije o preteklosti in sedanjosti neevropskih ljudstev, spodbudila že omenjena evropska projekta. V okviru teh struktur sodita tudi terminologija in še zlasti izbor zgodovinskih in družbenih kontekstov, ki jih kustosi na razstavah predstavljajo. Oboje lahko prispeva k škodljivim predstavitvam in razumevanjem določenih ljudi oziroma družbenih skupin ter njihovih zgodovinskih in sedanjih izkušenj. Terminologijo, ki je bila v preteklosti uveljavljena in splošno sprejeta, moramo zaradi družbenih sprememb in novih uvidov na novo premisliti in zamenjati z ustrežnejšo. Med njimi so na primer izraza zunajevropske zbirke in neevropska ljudstva;¹³ generična poimenovanja, kot so na primer Indijanci (Indian 2018: 116), Eskimi (Eskimo 2018: 105) ali Pigmejci (Pygmy 2018: 133), ki so slabšalna in pogosto tudi netočna, saj lahko vključujejo več različnih etničnih skupin, poleg tega jih ljudstva za poimenovanje sebe najpogosteje ne uporabljajo; imena krajev, ki so jih zasnovali kolonizatorji, na primer Bombaj (sedaj Mumbai), Batavia (sedaj Jakarta), Burma (sedaj Mjanmar) in Južna Rodezija (sedaj Zimbabve), pri katerih je ustrežnejše uporabiti spremenjena imena, ki so trenutno v veljavi (Bombay 2018: 96). Podobno je s pojmom »rasa«, s katerim so v 18. stoletju začeli označevati skupine ljudi na podlagi njihovih bioloških značilnosti, ki so bile osnova za vrednotenje inteligentnosti, sposobnosti in civiliziranosti teh skupin z namenom legitimizacije kolonialnih prizadevanj. »Rasa« ni biološko dejstvo, ima pa družbene posledice, ki jih lahko zajamemo z izrazom rasizem. Prav zato, ker je »rasa« družbeni konstrukt in kot taka nima stvarne osnove v genetiki in biologiji človeške vrste, je izraz bolje pisati v navednicah, razložiti, zakaj ga uporabljamo in kako ga razumemo, oziroma se mu izogniti, če je to mogoče (Race 2018: 135). Uporaba ustrežnejših in/ali pojasnitev neustreznih besed poleg ostalih orodij kustosom omogočata, da spregovorijo o kolonialnem projektu in naslovijo njegove posledice.

Nekoliko več pozornosti bom posvetila besedi pleme, ki izraža evrocentrično razumevanje svetovnih družb s predpostavko, da je zahodna družba najbolj razvita. Kot poudarja Ciraj Rassool (2018: 24), je za preseganje te terminologije treba najprej razumeti, da so znanstvene discipline in diskurzi odražali upravljanje s predmeti in ljudmi v določenem času s kategoriziranjem in urejanjem znanja. Carolyn Hamilton in Nessa Leibhammer (2016: 13–14) napravita ta obrat in izraz pleme (*tribe*) v samostalniški obliki preoblikujeta v glagolsko – »plemenjenje« (*tribing*), s čimer želita poudariti zgodovinski proces ustvarjanja plemen. Osredotočata se na zgodovino ideje o »plemenih« v današnji provinci KwaZulu-Natal v Južni Afriki v zgodnjem kolonialnem obdobju in kasnejšem neodvisnem

obdobju ter poudarjata njeno povezovanje s tradicijo in brezčasnostjo. Te povezave so zanikale spreminjajočo se zgodovino teh ljudstev, čeprav je bila takrat zbrana materialna kultura odraz fluidnega, hitro spreminjajočega se družbenega konteksta, bila je del nastajajoče afriške modernosti in posledica številnih vplivov in predvsem sočasnosti lokalnih in globalnih mrež. V tem procesu je materialna kultura postala del etnografskega gradiva, s čimer je pridobila status brezčasnosti in tradicije, zanemarjena pa sta postala vidika prepoznavanja akterjev ustvarjanja tega gradiva (še zlasti domačinov, ki so bili vsaj delno odgovorni za usmerjanje pridobivanja predmetov za zbiralce) in sprememb v njegovi obravnavi skozi čas (Hamilton in Leibhammer 2016: 43–47). Izraz pleme je tako po eni strani lahko povsem napačen, saj lahko združuje skupine ljudi z različnimi identifikacijami in s tem odgovarja na določene politične in ekonomske potrebe v nekem času in prostoru (Hamilton in Leibhammer 2016: 14–17), hkrati pa ga najpogosteje povezujemo z neevropskimi ljudstvi in kulturami, ki so označena kot »primitivna«, »preprosta«, celo »divja«, kar je posledica evrocentričnega razumevanja svetovnih družb, zato je pojem izrazito slabšalen (Tribe 2018: 142). V tehničnem smislu izraz pleme označuje skupino sorodnikov, ki priznavajo skupnega prednika oziroma prednico, in v tem pomenu ga je smiselno uporabljati.¹⁴ Težava pri tem pojmu se pojavi, saj so ga nekatere skupine sprejele za ustrezno oznako svoje skupinske identitete. Kljub temu ga je bolje zamenjati na primer z izrazom ljudstvo ali staroselci.

Ustvarjanje plemen – »plemenjenje« – moramo razumeti v širšem družbenopolitičnem kontekstu upravljanja z ljudmi, ki uokvirja tudi ustvarjanje in rekontekstualizacijo muzejskih in drugih arhivov. Teh ni smiselno obravnavati kot nevtralno gradivo, temveč kot rezultat spreminjajočih se političnih, akademskih in javnih diskurzov. Arhivsko gradivo je podvrženo dvema vrstama spreminjanja oziroma preoblikovanja. Najprej gre za spremembe, ki so se zgodile v času izvornega družbenega življenja predmetov, preden so ti dobili status vira. Pri tem se zastavlja vprašanje, kako so gradivo, ki je danes del arhiva, v daljni preteklosti ustvarjali različni akterji, kot so bili na primer ambiciozni voditelji skupnosti, specialisti za obrede, družinski varuhi, pesniki in drugi. Zanimivo je tudi analizirati, kako so drugi (tuji) akterji, kot so bili na primer misijonarji, kolonialni administratorji in zgodnji etnografi, ki so ga obravnavali z drugačnim konceptualnim aparatom, to isto gradivo spreminjali oziroma uokvirjali. Avtorici opozarjata na vprašanje razumevanja gradiva kot virov, na njihovo podreditev določenim režimom njihovega ohranjanja in na spreminjanje pod temi režimi. Katero gradivo dobi status vira in katero ne ter zakaj? Kako obstoječe gradivo

13 Za razpravo o ustreznem poimenovanju glej Lunaček Brumen, Palaić in Veselić, v tisku.

14 Je znanost rasistična?, pogovor z dr. Rajkom Muršičem, 9. 2. 2021, gl. Spletni vir 3.

razumemo v dani družbenopolitični situaciji (Hamilton in Leibhammer 2016: 18–23)?

Predstavljeno razmišljanje uporabljam za razmislek o muzejskih interpretacijah zunajevropskih zbirk, ki morajo po mojem mnenju ponuditi informacije o nastanku in spreminjanju arhiva, da bi obiskovalcu omogočile celostno razumevanje predstavljene zgodbe. Najprej je treba ponuditi oris širšega družbenopolitičnega konteksta, v katerem so bili predmeti zbrani, kar vključuje osvetlitev okoliščin, ki so omogočile potovanje/raziskovanje/zbiranje; predstavitev idej, ki so prevladovala v času, ko je bila zbirka zbrana, saj so te pomembno zaznamovale raziskovanje in zbiranje; oris interakcij, vplivov in sprememb, ki jih je spodbudilo srečanje raziskovalca/zbiralca s skupnostjo. Pomembno je osvetliti tudi položaj zbiratelja/raziskovalca ter razložiti, kateri teoretski šoli je sledil in katere ideje lahko pri njem prepoznamo, saj so te določile, o čem je raziskovalec/zbiratelj razmišljal, katera raziskovalna vprašanja je izbral kot prednostna, katere predmete je zbiral in katerih ne.

Arhivsko gradivo in zbrane zbirke v muzejih nenehno ponujajo nove možnosti za njihovo interpretacijo. Naloga kustosov je, da razmišljajo o tem, kako lahko zbirke na novo umestijo in ponudijo nove vidike njihovega razumevanja, ki bodo vodile v pravičnejše bivanje vseh ljudi – v sobivanje. Kot razmišlja Ariella Aïsha Azoulay (2019: 15–20), je treba k temu povabiti vse, ki so pristali na slabši strani imperialno ustvarjene vrzeli med belimi državljani Zahoda in vsemi ostalimi. Ena od možnosti, ki to omogoča, je sodelovanje s posamezniki in z družbenimi skupinami z migrantskim ozadjem ali v izvornih državah, ki so nosilci dediščine, kar bom podrobneje nasloвила v nadaljevanju.

Utišanje, izhajajoče iz zbranega gradiva, ki ga hranijo muzeji

Javni muzeji so bili v preteklosti povezani z družbenimi elitami in vzponom nacionalnih držav. Delovali naj bi za javno dobro, a so odslikavali interese države in elit. Družbeno manj močne skupine in posamezniki so bili iz muzejskega gradiva praviloma izključeni, saj njihove materialne kulture niso razumeli kot vredne in primerne, da se jo ohrani. Gre torej za manjkajoče spomine, ta manko pa za izključene pomeni, da niso prepoznani in s tem priznani. Muzej torej določene zgodbe ne pove zato, ker nima virov ali artefaktov, da bi to storil, zbirke pa lahko vključujejo tudi skrito, prikrito tišino, ki je interpretacija včasih ne razkrije. V nekaterih primerih pa imajo lahko muzeji tako obsežno zbirko, da so ob interpretaciji nekateri spomini zaradi procesa izbora gradiva za razstavno predstavitev nujno potisnjeni v ozadje. Hamilton in Leibhammer (2016: 2–3) še zlasti v povezavi s slednjim govorita o »mnogokratnih utišanih v gibanju«, ki z vsako novo interpretacijo razkrija nove vidike dediščine (zanimivo je analizirati te predstavitve v luči tega, česar ne prikažejo). Muzej je poklican, da javnosti opozori na vrzeli, ki jih prepozna v svojih ar-

hivskih dokumentih ter politikah zbiranja in razstavljanja. Preseganje utišanj, ki izhajajo iz manka zbranega muzejskega gradiva ali iz kustosovega razumevanja tega gradiva, lahko muzeji dosežejo z vključevanjem posameznikov in skupnosti v muzejsko delo.

SEM je z več razstavami poskušal opozoriti na marginalizirano dediščino in pri tem vključiti tudi posameznike oziroma skupine, ki so nosilci dediščine.¹⁵ Na področju interpretacije zunajevropskih zbirk je bil tak primer razstava *Afrika in Slovenija: Preplet ljudi in predmetov*, ki je poleg obravnave obdobja gibanja neuvrščenih in tedanjih zbirateljev in njihovih zunajevropskih zbirk ponudila tudi osebne pripovedi in predmete ljudi, ki so takrat prišli iz več afriških držav na študij v Slovenijo (Palaić in Rogelj Škafar 2017). Sodelovanje s skupnostmi je vsaj v etnografskih muzejih zaželeno praksa, ki pa se lahko udejanja na različne načine, kot kažejo predstavljeni primeri v zbornikih *Museums and Communities: Curators, Collections and Collaboration* (Golding in Modest 2013a) in *Engaging Heritage, Engaging Communities* (Onciul, Stefano in Hawke 2017). Pomembna vprašanja, ki jih odpirajo, so, kako opredeliti skupnost, kakšne oblike lahko zavzame sodelovanje in soustvarjanje muzejskih vsebin z nosilci dediščine in kakšna je pri tem vloga kustosa. V temelju takih sodelovanj je vprašanje moči in nadzora, ki namesto zgolj svetovanja skupnosti muzejskim kustosom in vključitve različnih vidikov v razstavno pripoved zahteva korenitejši obrat, ki ga Viv Golding in Wayne Modest (2013b: 1–2) med drugim vidita v skupni kuratorski avtoriteti.

Skupna kuratorska avtoriteta lahko opolnomoči posameznike in skupnosti v več pogledih. Omogoči jim lahko povezovanje z njihovo dediščino in s tem boljše razumevanje njihove preteklosti in sedanjosti ter načrtovanje prihodnosti, prav tako pa lahko prizna in potrdi njihovo znanje, vrednote in razumevanje sveta. Izboljša lahko kustosovo poznavanje zbirk in ljudi, s katerimi so te povezane, z bolj celostnim razumevanjem preteklih obdobij in sedanje družbene situacije pa lahko doprinese tudi h krepitvi celotne družbe. Poudarek pri sodelovanju je na skupnem ustvarjanju znanja bodisi z razstavami in dogodki, v zadnjem času pa se veliko govori tudi o uveljavljanju konservatorskih praks, ki jih izvajajo izvorne skupnosti (glej na primer Onciul 2013; Palaić 2015; Palaić in Rogelj Škafar 2017).

Pomembno kritiko participacije in sodelovanja s skupnostmi ponuja Bernadette Lynch (2017), ki je raziskovala učinkovitost vključevanja javnosti v muzejsko delo v Veliki Britaniji. Ugotovila je, da kljub dobrim namenom

¹⁵ Med njimi so na primer razstave, pripravljene v sodelovanju z brezdomnimi osebami (Židov 2011), različnimi skupinami oseb z oviranostmi (Palaić in Valič 2015), s pripadniki romskih skupnosti (Palaić 2015) in predstavniki LGBT skupnosti (Valentinčič Furlan 2018).

procesu sodelovanja običajno še vedno odslikavajo agende muzejskih institucij, ki nadzorujejo dosežke sodelovanja. Muzeji se izogonejo neugodju prave participacije s prisvajanjem dediščinskih naracij, kar je odziv na strah pred izgubo nadzora in potrebo po jasnih zamejitvah dela. Najpogosteje postavijo ljudi, s katerimi naj bi sicer sodelovali, na položaj uporabnika njihovih storitev, s čimer nad njimi vzpostavijo nevidno moč in jim odvzamejo možnost aktivnega delovanja in tudi kritike delovanja muzejev, s čimer onemogočijo vsakršno institucionalno spremembo. Avtorica pod vprašaj postavi tudi motivacijo muzejev za tako sodelovanje in nasprotuje humanitarnim težnjam, ki jih je zaznala pri svojem raziskovanju muzejskega delovanja.

Bryony Onciul (2013: 81) poudarja, da pri sodelovanju muzeja s skupnostmi ne gre niti za vključevanje muzeja niti skupnosti, temveč posameznikov z obeh strani, ki se v tem srečanju pogajajo za pomene. Vsako tako srečanje je enkratno tako zaradi posameznikov, ki so vanj vključeni, kot zaradi konteksta, časa, prostora in obsega skupne moči. Sodobnejše razumevanje koncepta skupnosti te namesto kot lokalno zamejene, organske danosti opredeli kot spremenljive mreže, ki so sestavljene in interpretativno izpogajane skozi odnose med kulturnimi akterji, predmeti in kuratorskimi praksami onkraj in med različnimi lokalnostmi (Schorch 2017: 32). Izraz skupnost v resnici označuje večplastne, močne in nenehno spreminjajoče se interakcije (Onciul 2013: 81). V tem kontekstu se vloga kustosa pomembno spremeni, saj namesto strokovnjaka, ki podaja svoje razumevanje pomena in vrednosti dediščine, postane vsaj mediator, ki omogoča odnose med dediščino in ljudmi (Schorch 2017: 41) oziroma v najboljšem primeru družabnik (Azoulay 2019: 16) na skupni poti raziskovanja dediščine.

Sklepne misli

Muzeji so prostori spomina, kjer lahko obiskovalci spoznavajo najrazličnejše zgodbe iz preteklosti, ki so pomembne za sedanji čas in jih želimo ohraniti za prihodnje generacije. Izbor teh pripovedi pa ni nevtralen in objektivni, temveč vedno odraža interese in potrebe posameznikov in družbenih skupin, ki so z dediščino v različnih razmerjih. To izhodišče pri razumevanju dediščinskih procesov na področju zbiranja in razumevanja zunajevropskih etnografskih zbirk odpira še zlasti naslednja vprašanja: katere dediščine so prepoznane kot pomembne in vredne, da jih predstavljamo, in katere so tiste, ki jih tako strokovnjaki kot širša družba želijo pozabiti in utišati; čemu ti procesi selekcije služijo in kakšne posledice imajo za posamezne družbene skupine in družbo kot celoto; kako sodelovati z nosilci dediščine (pripadniki priseljenskih, pa tudi izvornih skupnosti), ki so z zgodovinskega (in običajno tudi sedanjega) vidika v odnosu do večinske družbe in njenih institucij v podrejenem položaju.

Kot pomemben korak k razkrivanju zgodovinskih nepravilnosti in njihovemu popravljanju opredeljujem prepo-

znavanje in naslavljanje tistih zgodovin oziroma delov zgodovin, ki so (bile) utišane, spregledane ali marginalizirane. Prav tako kot priznana zgodovina tudi te utišane učinkujejo na družbo in razkrivajo mehanizme njenega delovanja. Predstavljeni muzejski procesi marginalizacije in izbrisa določenih zgodovinskih in sodobnih naracij se dotikajo številnih področij, od namernega utišanja s ciljem komemoracije določenega zgodovinskega dogajanja, utišanja na željo skupnosti ali zaradi novih strokovnih spoznanj, utišanja zaradi oblikovanja razstav, zaradi zunanjih pritiskov, zaradi sodelovanja muzeja v širših družbenih utišanjih, zaradi vzpostavljenih muzejskih struktur znanja do utišanja, ki izhaja iz zbranega muzejskega gradiva. Pogosto se prepletajo, vanje pa so vključeni najrazličnejši družbeni akterji, ki jih s svojim delovanjem ohranjajo. Analiza izbranih primerov iz SEM osvetljuje vpetost slovenskega prostora v ustvarjanje znanja in idej o sebi in Drugih, ki je (bilo) zaznamovano s stereotipnimi in rasističnimi idejami, ki so prispevale tudi k utišanjem pomembnih zgodovinskih in sodobnih vidikov pri interpretaciji muzejskih zunajevropskih zbirk. Prav zaradi te vpetosti je muzej dolžan pretresati svoje delovanje in se zavzemati za vzpostavljanje protirasističnih muzejskih naracij.

Procese utišanja spremljajo tudi priložnosti za njihovo naslavljanje in preseganje, če so jih muzejski strokovnjaki pripravljene prepoznati in jih s svojim delovanjem spreminjati. V tej luči se dotikam le nekaj področij, o katerih je vredno razmisliti. Najprej pozivam k uporabi ustreznih besed, ki ne prispevajo k škodljivim predstavitvam in razumevanjem določenih družbenih skupin, oziroma k ustrezni osvetlitvi besed, ki so bile v preteklosti uveljavljene in se jim na primer ob citiranju starejših virov ne moremo izogniti. Prav s takim pojasnjevanjem muzeji uresničujejo svojo izobraževalno vlogo. Uresničujejo jo tudi z ustrežno osvetlitvijo družbenozgodovinskega konteksta, v katerem sta nastala in se spreminjala muzejska zbirka in drugo muzejsko gradivo. Pomembno je osvetliti tudi intelektualno pozicijo in druge profesionalne in osebne okoliščine zbiratelja oziroma raziskovalca, ki so morebiti vplivale na njegovo delo. Kot možnost za novo razumevanje in interpretacije zunajevropskih zbirk pa poudarjam še zlasti sodelovanje s posamezniki in skupnostmi, ki so nosilci dediščine, kar pa ni niti najmanj enostavno delo. Zahteva razmisleke o tem, kako opredeliti sodelujoče in kakšna je njihova vloga v spremenjenih razmerjih moči, prav tako pa tudi, kakšno obliko naj skupna kuratorska odgovornost zavzame.

Morda bomo s pretresanjem epistemoloških, metodoloških in etičnih izzivov, ki jih nove zahteve na muzejskem področju postavljajo pred kustose, uspeli utreti pot k pravičnejšim predstavitvam najrazličnejših načinov človeškega bivanja.

Literatura in viri

- AZOULAY, Ariella Aïsha: *Potential History: Unlearning Imperialism*. London: Verso Books, 2019.
- BAKER, Catherine: *Race and the Yugoslav region: postsocialist, post-conflict, postcolonial?* Manchester: Manchester University Press, 2018a.
- BAKER, Catherine: Postcoloniality Without Race? Racial Exceptionalism and Southeast European Cultural Studies. *Interventions. International Journal of Postcolonial Studies* 20/6, 2018b, 759–784.
- BAKIĆ-HAYDEN, Milica: Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia. *Slavic Review* 54/4, 1995, 917–931.
- BARTULOVIĆ, Alenka in Dan Podjed: Razstavljeno telo. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 48/1–2, 2008, 24–34.
- BOMBAY: Bombay. V: Wayne Modest in Robin Lelijveld (ur.), *Words Matter: An Unfinished Guide to Word Choices in the Cultural Sector*. Amsterdam: National museums of world cultures, 2018, 96.
- ČEPLAK MENCIN, Ralf: *Afganistan – slovenski pogledi. Vodnik po razstavi*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2018; https://www.etno-muzej.si/files/afganistan_-_slovenski_pogledi_vodnik_po_razstavi.pdf, 11. 6. 2021.
- DAS, Subhadra in Miranda Lowe: Nature Read in Black and White: Decolonial approaches to interpreting natural history collections. *Journal of Natural Science Collections* 6, 2018, 4–14.
- ESKIMO: Eskimo. V: Wayne Modest in Robin Lelijveld (ur.), *Words Matter: An Unfinished Guide to Word Choices in the Cultural Sector*. Amsterdam: National museums of world cultures, 2018, 105.
- FRELIH, Marko: *Sudanska misija 1848–1858: Ignacij Knoblar – misijonar, raziskovalec Belega Nila in zbiralec afriških predmetov*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2009.
- FRELIH, Marko in Anja Koren: *Odmevi Afrike: Družba sv. Petra Klaverja za afriške misijone in njeno delovanje v Ljubljani v prvi polovici 20. stoletja*. Stična: Muzej krščanstva na Slovenskem, 2016.
- GINGRICH, Andre: Frontier Myths of Orientalism: The Muslim World in Public and Popular Cultures of Central Europe. V: Bojan Baskar in Borut Brumen (ur.), *MESS: Mediterranean Ethnological Summer School, Vol. II*. Ljubljana: Inštitut za multikulturne raziskave, 1998, 99–127.
- GOLDING, Viv in Wayne Modest (ur.): *Museums and Communities: Curators, Collections and Collaboration*. London: Bloomsbury, 2013a.
- GOLDING, Viv in Wayne Modest: Introduction. V: Viv Golding in Wayne Modest (ur.), *Museums and Communities: Curators, Collections and Collaboration*. London: Bloomsbury, 2013b, 1–9.
- GREGORČIČ, Marta: Ali je potrebno premisliti antirasistične perspektive za izobraževanje?: uvodnik. *Andragoška spoznanja* 22/1, 2016, 3–6.
- GUIDELINES: *Guidelines on Dealing with Collections from Colonial Contexts*. Berlin: German Museums Association, 2018; <https://www.museumbund.de/wp-content/uploads/2019/10/dmb-guidelines-colonial-context.pdf>, 28. 6. 2021.
- HAMILTON, Carolyn in Nessa Leibhammer: Tribing and Untribing the Archive. V: Carolyn Hamilton in Nessa Leibhammer (ur.), *Tribing and Untribing the Archive: Identity and Material Record in Southern KwaZulu-Natal in the Late Independent and Colonial Periods*. Pietermaritzburg: University of KwaZulu-Natal Press, 2016, 13–48.
- HICKS, Dan: *The Brutish Museums: The Benin Bronzes, Colonial Violence and Cultural Restitution*. London: Pluto Press, 2020.
- IMRE, Anikó: White man, white mask: Mephisto meets Venus. *Screen* 40/4, 1999, 405–422.
- IMRE, Anikó: Whiteness in Post-Socialist Eastern Europe: The Time of the Gypsies, the End of Race. V: Alfred J. López (ur.), *Postcolonial Whiteness. A Critical Reader on Race and Empire*. Albany: State University of New York Press, 2005, 79–102.
- IMRE, Anikó: Postcolonial Media Studies in Postsocialist Europe. *boundary 2* 41/1, 2014, 113–134.
- INDIAN: Indian. V: Wayne Modest in Robin Lelijveld (ur.), *Words Matter: An Unfinished Guide to Word Choices in the Cultural Sector*. Amsterdam: National museums of world cultures, 2018, 116.
- JEZERNIK, Božidar (ur.): *Imaginarni »Turek«*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2012.
- LIČEN, Daša: Razstaviti Drugega: Saidin prihod v Trst. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 58/1–2, 2018, 5–15.
- LUNAČEK BRUMEN, Sarah, Tina Palaić in Maja Veselič: Uvod. V: Sarah Lunaček Brumen, Tina Palaić in Maja Veselič (ur.), *Prepletenost svetov: zgodovine in refleksije neevropskih raziskav v Sloveniji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, v tisku.
- MANOLOVA, Polina, Katarina Kušić in Philipp Lottholz (ur.): Decolonial Theory and Practice in Southeast Europe. *dVERSIA* (posebna izdaja revije) 3, 2019; <https://dversia.net/wp-content/uploads/delightful-downloads/2019/06/special-issue.pdf>, 12. 2. 2021.
- MARINAC, Bogdana: Neevropska dediščina v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 60/1, 2020, 7–21.
- MASON, Rhiannon in Joanne Sayner: Bringing museal silence into focus: eight ways of thinking about silence in museums. *International Journal of Heritage Studies*, 25/1, 2019, 5–20.
- MOTOH, Helena: Azija med tigri in maliki: misijonske razstave v Sloveniji v prvi polovici 20. stoletja. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 60/1, 2020, 34–41.
- ONCIUL, Bryony: Community Engagement, Curatorial Practice, and Museum Ethos in Alberta, Canada. V: Viv Golding in Wayne Modest (ur.), *Museums and Communities: Curators, Collections and Collaboration*. London: Bloomsbury, 2013, 79–97.
- ONCIUL, Bryony, Michelle L. Stefano in Stephanie Hawke (ur.): *Engaging Heritage, Engaging Communities*. Woodbridge: The Boydell Press, 2017.
- PALAIĆ, Tina: Družbeno angažirani muzej: vključevanje romske skupnosti v soustvarjanje muzejskih vsebin. *Etnolog* 25/76, 2015, 209–217.
- PALAIĆ, Tina: Pavla Štrukelj, kustodinja za neevropske kulture v Slovenskem etnografskem muzeju med letoma 1955 in 1990. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 60/1, 2020, 22–40.

PALAIĆ, Tina in Urša Valič (ur.): *Elaborat o dostopnosti in zagotavljanju tehničnih pogojev za vzpostavitev dostopnosti do kulturne dediščine ranljivim skupinam*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2015.

PALAIĆ, Tina in Bojana Rogelj Škafar: Slovenski Afričani: o njihovih osebnih predmetih v prepletu identitet. *Etnolog* 27/78, 2017, 39–63.

POLAJNAR, Anja: Portrayal of Africa in the newspaper *Zgodnja Danica* from 1849 to 1859. *Prispevki za novejšo zgodovino*, v tisku.

PYGMY: Pygmy. V: Wayne Modest in Robin Lelijveld (ur.), *Words Matter: An Unfinished Guide to Word Choices in the Cultural Sector*. Amsterdam: National museums of world cultures, 2018, 133.

RACE: Race. V: Wayne Modest in Robin Lelijveld (ur.), *Words Matter: An Unfinished Guide to Word Choices in the Cultural Sector*. Amsterdam: National museums of world cultures, 2018, 135.

RASSOOL, Ciraj: Museum Labels and Coloniality. V: Wayne Modest in Robin Lelijveld (ur.), *Words Matter: An Unfinished Guide to Word Choices in the Cultural Sector*. Amsterdam: National museums of world cultures, 2018, 21–24.

ROGLJ ŠKAFAR, Bojana in Tina Palaić: Sodelovanje z umetnico Bianco Baldi v Slovenskem etnografskem muzeju. *Etnolog* 27/78, 2017, 163–170.

ROTHBERG, Michael: *Multidirectional memory: Remembering the Holocaust in the age of decolonization*. Stanford: Stanford University Press, 2009.

RUTHNER, Clemens: Habsburg's Only Colony? Bosnia-Herzegovina and Austria-Hungary, 1878–1918. *SEEU Review* 13/1, 2018, 2–14.

SANTOS, Boaventura de Sousa: A Non-Occidental West? Learned ignorance and ecology of knowledge. *Theory, Culture & Society* 26/7–8, 2009, 103–125.

SAUER, Walter: Habsburg Colonial: Austria-Hungary's Role in European Overseas Expansion Reconsidered. *Austrian Studies* 20, 2012, 5–23.

SAUVAGE, Alexandra: To be or not to be colonial: Museums facing their exhibitions. *Culturales* 6/12, 2010, 97–116.

SCHORCH, Philipp: Assembling Communities: Curatorial Practices, Material Cultures and Meanings. V: Bryony Onciul, Michelle L. Stefano in Stephanie Hawke (ur.), *Engaging Heritage, Engaging Communities*. Woodbridge: The Boydell Press, 2017, 31–46.

Spletni vir 1: <https://hyperallergic.com/304385/danish-national-gallery-removes-the-word-negro-from-13-artworks-titles/>, 22. 6. 2021.

Spletni vir 2: <https://www.etno-muzej.si/sl/novice-taking-care/cikel-pogovorov-o-rasizmu>, 3. 7. 2021.

Spletni vir 3: Je znanost rasistična? https://www.youtube.com/watch?v=b2kufUQHC2c&feature=emb_imp_woyt, 22. 6. 2021

STEPANČIČ, Lilijana: Dan Hicks: The Brutish Museums. The Benin Bronzes, Colonial Violence and Cultural Restitution. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 61/1, 2021, 105–108.

ŠMITEK, Zmago: *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*. Ljubljana: Založba Borec, 1986a.

ŠMITEK, Zmago: Slovenski pogledi iz 18. in 19. stoletja na kulturni razvoj človeštva. *Traditiones* 15, 1986b, 5–18.

TELESKO, Werner: Colonialism without Colonies: The Civilizing Missions in the Habsburg Empire. V: Michael Falser (ur.), *Cultural Heritage as Civilizing Mission: From Decay to Recovery*. New York in Dunaj: Springer International Publishing, 2015, 35–48.

TRIBE: Tribe. V: Wayne Modest in Robin Lelijveld (ur.), *Words Matter: An Unfinished Guide to Word Choices in the Cultural Sector*. Amsterdam: National museums of world cultures, 2018, 142.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: LGBT: razstava štirih. *Etnolog* 28/79, 2018, 181–190.

ŽAGAR, Janja: Jaz – moj osebni svet. V: Janja Žagar (ur.), *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta: vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2013, 121–135.

ŽIDOV, Nena: Muzeji in družbeno vključevanje: primer razstave o brezdomstvu v Slovenskem etnografskem muzeju. *Etnolog* 21, 2011, 245–261.

Interpretation of non-European Ethnographic Collections: Silencing Historical and Contemporary Narratives

Using the example of the Slovene Ethnographic Museum, the author analyses the museum's processes of marginalization and erasure of certain historical and contemporary narratives related to the interpretation of non-European collections. She shows that even those ethnographic museums whose non-European collections are not the result of direct colonial activity are part of knowledge production about Others marked with racist and stereotypical ideas. Based on the discussion by Rhiannon Mason and Joanne Sayner, the author discusses eight museal silences: silence resulting from the collected museum material, silence with the aim of commemorating a certain historical event, silence at the request of the community or new expertise, silence due to exhibition design, external pressures, museum participation in wider social silences, and silence due to established museum knowledge structures.

Such silencing processes need to be considered also as opportunities to address and transcend them. Among them, the author points out the change of terminology that contributes to harmful representations and understandings of certain social groups, or the appropriate coverage of those words that cannot be avoided in museum narratives. In addition, she suggests appropriate coverage of the socio-historical context in which the museum collection and other museum material was assembled and changed, as well as the intellectual positions and other circumstances of the collector or researcher that may have influenced his/her work. She emphasises cooperation with individuals and communities that are bearers of heritage as an opportunity for a more appropriate interpretation of non-European collections. This requires reflection on how to define the participants and their role in the changed power relations, as well as what form the shared curatorial responsibility should take. She sees the path to more just representations of the various ways of human existence in a critical examination of the epistemological, methodological and ethical challenges that new requirements in the museum field pose to curators.

